

Offrets sårbarhet och sensitivt bemötande

Heli Heinjoki, utvecklingschef för krisarbetet, kris- och traumapsykoterapeut

Katja-Mari Ottelin, ansvarig krisarbetare, psykolog, psykoterapeut

Kati Puhakka, ansvarig krisarbetare, sexualterapeut (NACS)

Våldtäktskriscentralen Tukinainen

Tukinainen rf

Sårbara brottsoffer i rättsprocessen

- Brottsofferdirektivet förpliktigar rättssystemet att beakta brottsoffer i särskilt utsatt ställning
 - => specialiserat stöd och rättsligt skydd
- Brottsofferdirektivets 22 artikel: "Individuell bedömning av brottsoffer för att fastställa specifika skyddsbehov"
 - a) målsägandens personliga omständigheter
 - b) brottets art och natur
 - c) omständigheterna för brottet (Förundersökningslagen 11 kap 9a §)

Att bli utsatt för ett brott: fyra dimensioner

(Basia Spalek 2006)

1. Primär upplevelse

- brottets ekonomiska, fysiska, sociala och emotionella konsekvenser för offret

2. Sekundär upplevelse

- besvikelse, frustration och upplevelse av att bli kränkt vid kontakt med myndigheter och/eller andra stödfunktioner

3. Indirekta offer

- psykisk belastning för offrets anhöriga eller personer som i sin arbetsroll kommer i kontakt med offrets angelägenheter

4. Sårbarhet

- avser brottets primära, sekundära och indirekta konsekvenser.

Sårbarhet (Lindgren, Pettersson & Hägglund 2004)

- **Ju mer sårbar** individens ställning är i förhållande till upplevelsen som offer, **desto allvarligare** blir händelsens **konsekvenser**.
 - => Ökar benägenheten att utsättas för brott
 - => Påverkar huruvida offret behöver hjälp, stöd och råd för att hantera sin upplevelse
 - => Påverkar huruvida offret faktiskt får det stöd som behövs
 - => Gör det svårare för fallet att gå vidare i den rättsliga processen
- Om det är svårt för myndigheter och andra hjälpande instanser att identifiera sårbara offer kan viktiga aspekter av brottets konsekvenser för offret förbli oupptäckta.

Brott och upplevelser som orsakar sårbarhet

Kännetecknande för denna typ av brott är att de ger upphov till en psykisk traumaupplevelse och traumatisering.

Exempel på sådana brott:

- Våldsbrott
- Sexuellt våld och utnyttjande
- Våld i nära relationer och hedersrelaterade brott
- Brott mot liv
 - särskilt offrets anhöriga
 - ögonvittnen till brottet
 - stödjande instanser, myndigheter

Sårbarhet i olika livsskeden

- **Barn** – Barnens utsatthet beror dels på fysisk svaghet, dels på brist på erfarenhet och outvecklad förståelseförmåga (Hill 2005).
- Barn har en svag ställning strukturellt eftersom de saknar vissa rättigheter, bland annat rösträtt (Lansdown 1994, 35). Barn betraktas i allmänhet som sårbara och utan förmåga att handla självständigt, som bristfälliga vuxna (Hill 2005, 62).
- **Ungdomar**
- **Äldre** – Åldrandet kan ses som en period i människans liv då hon bearbetar sin livserfarenhet till en sammanhängande helhet och kan se meningen med sitt liv. Åldrandet innebär dock också skörhet och utsatthet (Sarvimäki 2015:15–16).
- **Flyktingar, invandrare** – språk, kultur, separation från familj, traumatiska upplevelser

Sårbarhet till följd av social ställning

- Funktionshindrade
- Personer med psykisk ohälsa
- Invandrare, offer för människohandel
- Genus och sexualitet

Sårbarhetens inverkan på rättsprocessen

- Ju mer sårbart offret är, desto sämre är förmågan att handla rationellt vid myndigheternas hantering av fallet. Här behövs stöd!
- Det finns också en risk för att myndigheterna inte anser offret vara tillförlitligt eftersom de har otillräcklig kunskap om faktorerna bakom offrets utsatta ställning.
- Offret behöver förstå de olika stegen i processen och få tillräckligt mycket mänskligt stöd under dem för att kunna värna om sina rättigheter. Offrets sårbarhet måste således beaktas genom hela det straffrättsliga förfarandet, från början till slut!

(Honkatukia 2010)

Sensitivt bemötande

- Sensitiv = känslig
- Beaktande av offrets särskilda ställning
 - > Insikt om hur brottsoffret upplever det som hänt och den rättsliga processens inverkan på och konsekvenser för offrets beteende.
INNEBÄR ÄVEN att hjälpen ska erbjudas på ett sådant sätt att den gör upplevelsen och det fortsatta handlandet mindre påfrestande för offret.
- Sensitivt bemötande stödjer offrets handlingsförmåga, underlättar myndigheternas arbete, hindrar att offret blir utsatt för ytterligare brott till följd av rättsprocessen och stärker offrets rättsskydd, särskilt i fråga om rätten till en rättvis rättegång.

Sensitivt bemötande

- Intresse och empati – kom ihåg offrets ”traumaglasögon”.
- Offrets känslotillstånd kan växla från tårar till aggressivitet. Bli inte provocerad av detta.
- Var uppmärksam och närvarande, håll dig till nuet.
- Tolerera långsamhet.
- Tolerera obehagliga känslor hos klienten och dig själv.
- Förverkliga det nödvändiga och handla ändamålsenligt.
- Säkerställ dina personliga etiska principer och ditt professionella kunnande.
- Det grundläggande arbetet och ramarna för din insats!

Sensitivt bemötande – god praxis vid arbete med klienter

- Ta reda på om hjälparens kön är av betydelse för offret. Följ klientens önskemål i mån av möjlighet.
- Samtalen ska ske under trygga och lugna betingelser utan störningar, oljud eller plötsliga avbrott.
- Ordningen i rummet ska vara anpassat efter offrets symtom.
- Offret ska tilltalas artigt och respektfullt.
- Kom ihåg att offret bär ”traumaglasögon”!
- Bered dig på och informera offret om att du kan behöva ställa obehagliga frågor för att kunna reda ut fallet.

Sensitivt bemötande – god praxis vid arbete med klienter

- Boka tillräckligt mycket tid för offrets berättelse och lämna även tid för raster vid behov.
- Låt offret berätta fritt – sätt inte upp för strikta ramar. Offret vet inte nödvändigtvis vilka detaljer i berättelsen som är viktigast.
- Bekräfta att offret förstått vad du sagt. Vad medveten om att offer ofta saknar beskrivande termer för det som inträffat!
- Informera offret om stödfunktioner för brottsoffer som finns tillgängliga under hela det straffrättsliga förfarandet.

Indirekta offer

Också den som har att göra med sårbara offer kan "ta skada":

- Psykisk belastning för det primära offrets anhöriga och personer som möter offret i sitt arbete
- Spegelcellernas inverkan
- Överdriven empati
- Betydelsen av att vara självmedveten – stöd, kunskap, arbetsledning

Empatitrötthet/ställföreträdande traumatisering

- **Figley:** Empatitrötthet är ett tillstånd som kännetecknas av spänning och reservation på grund av möte med enskilda trauman eller den kumulativa mängden möten med dessa fall. Till symtomen hör bland annat att klientens upplevelser överförs till den egna erfarenheten och att personen blir överspänd och börjar undvika platser, människor och situationer som påminner om klientens upplevelser. Ofta har tröttheten också att göra med för hög arbetsbelastning.
- På ytan av empatitröttheten känner personen ofta skuld för att inte ha gjort tillräckligt.
- Fenomenet är vanligt: Nästan alla som arbetar med att hjälpa offren upplever någon gång under sin karriär både empatitrötthet och överbelastning. Problemet är inte alltid lätt att medge, och att söka hjälp för det kan kännas som ett misslyckande och något att skämmas för.

Varnings signaler

- Avsaknad av glädje i vardagen
- Irritation
- Sömnstörningar
- Minskat sinne för humor
- Konstant trötthet
- Glömskhet
- Oförmåga att få saker uträttade
- Återkommande huvudvärk
- Förhöjt blodtryck
- Koncentrationssvårigheter
- Cynism
- Känsla av hjälplöshet, underskattande av det egna jaget, avtrubbning, känsla av isolation
- Förändrad världsbild: "Världen är ond och farlig."
- Förändringar i socialt beteende, t.ex. apatisk, överbeskyddande
- Känsla av inkompetens i arbetet, brist på motivation
- Sämre förmåga att tåla belastande känslor
- Oförmåga att upprätthålla en stabil självbild
- Utveckling av räddningsfantasier

Upprätthållande av arbetsförmåga och professionalism

- Gedigen yrkeskunskap
- Stöd i yrkesrollen, arbetsledning
- Det egna psykiska välbefinnandet
- Fritiden som motvikt till arbetet

Upprätthållande av arbetsförmåga (Melvin 2015)

I arbetet

- Etablerad praxis (ritualer)
- Stöd från arbetskamrater
- Balans mellan arbete och fritid
- Krissamtal (debriefing)
- Fastställa gränser ("säga nej")
- Robusthet
- Själereflektion
- Arbetsledighet
- Variation i arbetsuppgifter
- Fortbildning

Privat

- Medvetenhet om den egna sårbarheten
- Dygnsrytm
- Balans mellan arbete och fritid
- Avslappning, hobbyer
- Själsliga och andliga behov